

İNSAN HÜRRIYETİ ve İÇTİMAİ KANUNLAR

Tabiat hâdiselerinin değişmez kanunlara bağlı olarak cereyan ettikleri fikrine, insanların oldukça geç bir devirde ulaştıklarına şüphe yoktur. Yıldızların hareketini müşahede etmek, bu yolda onlara ilk adımı attırıyor. Gerçekten gök cisimleri, daima aynı yolu takip ederek, muntazam fasılalarla daima aynı yere geliyorlar ve bunu görmek insanlara, değişmez tabiat kanunu fikrini aşlamaya yardım ediyor. Yer yüzündeki hâdiselerin aksine olarak, buradaki değişiklikler, değişmezliğe en çok benzeyen bir şekil alıyor; burada kanun elle tutulur, daha doğrusu, gözle görülür bir haldedir. Bunun sebebi yıldızlardaki hareketin, bir tek faktöre, cazibeye tabi olarak cereyan etmesi, gök cisimlerinin kapalı sistemler teşkil etmeleridir. Âlimin lâboratuvardaki tecrübeleriyle gerçekleştirmek istediği basitliği, tabiat burada kendiliğinden meydana getirmiştir. Astronomide sadece müşahede yapabildiğimiz, hâdiseleri değiştirerek tam mânasiyle tecrübe yapamadığımız halde, tabiat kanunları arasında en iyi bildiğimiz kanunların astronomik kanunlar olması bundandır. Yıldızların hareketinin insanlara tabiat kanunu fikrini vermekteki ehemmiyetini ve bu fikrin doğuracağı gelişmeleri anlatmak için, aynı zamanda filosof olan büyük bir matematikçi, daima bulutlarla kapalı bir gök altında yaşasaydık, medeniyetimizin bugünkünden büsbütün farklı olacağını söylemiştir.

Uzun asırlar boyunca, insanlar, bu türlü kanun münasebetlerini daha karmaşık olan öteki hâdiseler sahasında da araştırmışlar, git-tikçe artan güçlülere rağmen, burada da büyük başarılar elde etmişlerdir; zamanımızdaki ilimler ve bu ilimlerden çıkan teknikler, bu başarıların en belâgatli şahididir. Böyle olunca, içtimaî hâdiselerin de, öteki hâdiseler gibi, bir takım kanunlara uyararak meydana geldikleri fikrine varmak tabii idi. Bu fikir sosyolojinin müsbet ilim olarak kurulması demektir. Deniyordu ki: nasıl bir fizik tabiat varsa, öylece sosyal bir tabiat vardır ve birincisinin kendine mahsus kanunları bulunduğu gibi, ikincisinin de kendine mahsus kanunları

bulunmaktadır. Yalnız sosyal tabiatın hâdiseleri daha karışık olduğundan, bunları idare eden kanunları bulup çıkarmak daha güçtür. Fakat unutmamalıdır ki burada bir imkânsızlık değil, sadece bir güçlük bahis mevzuudur ve gerektiği gibi hareket edilirse, insan çalışmasının yenemeyeceği hiç bir güçlük yoktur. Bu görüş aynı zamanda insanlık için ümitli ufuklar açıyordu: iki tabiat, fizik tabiatla sosyal tabiat arasındaki benzerliği son neticelerine kadar götürerek, deniyordu ki, fizik tabiatı idare eden kanunların bilgisi nasıl insanları bu tabiatın «efendisi ve hâkimi» yapmışsa, sosyal tabiat kanunlarının bilgisi de bu ikinci tabiatta insanlara aynı efendiliği ve hâkimiyeti sağlayacaktır. Bundan sonra içtimâî meseleler, bir astronomi, bir fizik, bir kimya meselesi gibi, objektif olarak münakaşa edilmesi ve çözülmesi kabil olan bir ilim meselesi haline gelecektir.

Böyle bir görüş karşısında, bazılarının göre determinizm gibi bir faraziye değil, fakat bir vakıa, en münakaşa edilmez bir vakıa olan insan hürriyetinin ne olduğu sorulabilir; zira ayrı bir varlık gibi düşünülebilmekle beraber, her cemiyet netice itibariyle, bir insan topluluğudur ve bir cemiyette geçen hâdiseler, o cemiyetteki insanların yaptıklarının bir muhassalasından başka bir şey değildir.

Önce şuna işaret edelim: insanların tabiat kanunlarını bilebilmeleri ve hareketlerini bu bilgiye göre düzenleyebilmeleri, insan hürriyetini kabul etmeden anlaşılabilir bir şey değildir. İlk bakışta paradoksal görünen bu iddia, öyle sanıyoruz ki, hakikatın ta kendisidir. Gerçekten, biran için, bütün insan gidişinin, yıldızların hareketi gibi değişmez kanunlara göre cereyan ettiğini farzedelim. Böyle bir faraziye her şey önceden belli ve tahmin edilebilir olduğundan, insan bir otomattan başka birşey değildir; bir otomatta ise, şuurun bir şekli olan bilginin hikmeti vücudü yoktur. İnsan hareketlerinin müşahedesi gösteriyor ki, şuurun en yüksek derecesini bulduğu haller, kararsızlık, tereddüt, bir kelime ile seçme imkânının bulunduğu hallerdir; bunun dışında, içgüdü ve alışkanlıkla yapılan hareketlerde olduğu gibi, insanın bir otomata benzediği hallerde, şuur yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Haklı olarak denildiği gibi, *duyum ya bir hürriyet başlangıcıdır, yahut onun hikmeti vücudü yoktur*. Bundan şuurun, prensip itibariyle, hürriyet demek olduğu anlaşılır.

Bununla beraber, insan cemiyetlerini bir organizme benzetenlerin bir dereceye kadar haklı olduklarını kabul etmek lâzımdır. Her cemiyet, bir organizm gibi, varlığını korumaya ve devam ettirmeye çalışır; organizmde hücreler bütünüün hizmetinde oldukları gibi, fertler de cemiyetin hizmetindedirler; tekâmül etmiş canlılarda hücrelerin farklılaşarak ayrı dokular, organlar ve cihazlar meydana getirmelerine karşılık, tekâmül etmiş cemiyetlerde fertler farklılaşarak ayrı ayrı işler gören meslekleri, toplulukları meydana getirirler. Fakat tabiat kanunlarına tâbi olan hücrelerin meydana getirdiği organizm başka şey, hür fertlerden mürekkep insan cemiyeti başka şeydir. İnsanı meydana getiren hayat, onun cemiyet hayatı yaşamasını istemiştir. İmdi, cemiyet hayatının mümkün olabilmesi için, organizmlerde yahut her noktada bir organizme benzeyen arı, karınca cemiyetleri gibi hayvan cemiyetlerinde görülen düzene benzer bir şeyin, başka bir yoldan gidilerek elde edilmesi lâzımdı. İşte örf, âdet, kanun, ter-yoldan gidilerek elde edilmesi lâzımdı. İşte örf, âdet, kanun, terbiye, bir kelime ile içtimaî müesseseler adı altında toplanan şeylerin fonksiyonu budur. Bunlar ferde yalnız dışardan tesir etmekle kalmazlar, onun içinde yer alarak benliğinin esasını teşkil ederler. Ruh sahasında tabiat kanununu en iyi taklit eden şey alışkanlıklar olduğundan, ferdin içtimaileşmesi, içtimaî alışkanlıkları kazanmasıyla olur; cemiyet bizim dışımızda olmaktan çok, bizim içimizdedir. Ferdî benliğin büyük bir kısmını içtimaî benliğin teşkil ettiğini ve bir cemiyetteki fertlerin pek çoğunun benliklerinin içtimaî benlikten ibaret olduğunu kabul etmeliyiz. Fakat unutmamalıyız ki bunun yanında ferdin hür yaratmalarının mahsulü olan ve zamanla cemiyetin benimsediği birçok şeyler de vardır. Yoksa insan cemiyetlerinin de, arı yahut karınca cemiyetleri gibi, bir devir hareketi yapması, her neslin kendinden önceki neslin hayatını tekrar yaşaması lâzımdı. Halbuki tarih insan cemiyetlerinin, hiç olmazsa bir çok hallerde, değişmeye, yeniliğe daima açık olduğunu gösteriyor.

İlim, felsefe, teknik, sanat, ahlâk, din sahasındaki her büyük yeniliğin başına bir şahsın adını koymak kabildir; her buluş ferdin eseridir. Bugün sanayide buhar kuvveti kullanılıyor, odalarımızı elektrikle aydınlatıyoruz; fakat bunun için bir dâhînin kaynatılan sudan çıkan kuvveti yakalaması, başka bir dâhînin ampulü keşfetmesi lâzım gelmiştir. Bu keşiflerin ancak belli içtimaî şartlar içinde yapılabileceği, büyük adamların içinde yetiştikleri cemiyetin eseri

olduğu mu söylenecek? Her keşfin yapılabilmesi, her büyük adamın yetişmesi için bazı içtimai şartlara ihtiyaç olduğuna şüphe yoktur; çölde ne sonsuz küçükler hesabı keşfedilebilir, ne de dokuzuncu senfoni bestelenebilirdi. Ama bunun böyle olduğunu kabul etmek, her büyük adamın ve her keşfin içtimai şartların *zarurî* bir neticesi olduğunu söylemek değildir; yoksa en apaçık bir vakıa olan şuur ve insan hürriyeti inkâr edilmiş olur. *Her keşif cemiyetin olduğu kadar o keşfi yapanın, her büyük adam, cemiyetin olduğu kadar kendi kendisinin eseridir.*

Bu münasebetle, biyolojik tekâmülle içtimai tekâmül arasındaki başka bir benzerliğe işaret etmek yerinde olacaktır. Hayatın tekâmülü gittikçe şuura ve bunun neticesi olarak teşebbüse, seçmeye kabiliyetli canlılar yarattığı gibi, cemiyetin tekâmülü de gittikçe şahsiyete sahip ferdlere imkân vermektedir; şahsiyet ise hürriyetin bir başka adıdır. Cemiyetlerin yerinde sayan kapalı birer daire hâlinde kurtulabilmeleri ancak bu sayede mümkün olmuştur. Tarihin çeşitli devirlerine bakınız; bir hamle, bir ilerleme yapıldığı her sahada ferdlere hürriyet verildiğini göreceksiniz. Ferdî hürriyet cemiyetlerin ilerlemesinin esas zenbereklerinden biridir ve en olgun cemiyetler, bu hürriyetle içtimai düzeni en iyi uzlaştırabilen cemiyetlerdir. İçtimai kanunlara dayanarak tedbirler alınmasının mümkün olması için bile, önce ferdlerin bu kanunları araştırma hususunda fikir hürriyetine sahip olmaları, sonra bu tedbirleri almakta serbest olmaları lâzımdır. Tarihte büyük adamların hiç bir tesiri olmadığını, bir Napolyon, bir Bismark, bir Atatürk gelmeseydi hiç bir şeyin değişmemiş olacağını söylemek, ispatı kabil olmayan esasız bir faraziye ortaya atmaktır.

Eğer bu düşünceler doğru ise, insanlık tarihi ve insan cemiyetleri hakkında alışılmış olan görüşü bir yana bırakmak icap edecektir. «Tarihde kanun yoktur» diyecek kadar ileri gitmesek bile, insan cemiyetini idare eden kanunların tabiat kanunlarından başka bir mahiyet gösterdiğini, burada tabiat sahasındaki zaruretin hâkim olmadığını kabul etmemiz icap eder. İnsan cemiyetleri hayvan cemiyetlerine benzediği nisbette, onlarda geçen hâdiseleri idare eden kanunlardan bahsedilebilir. «Ferd yok, cemiyet var» sözü, ancak bu ikinci türlü cemiyetler için doğrudur; nasıl ki «ferd var, cemiyet yok» sözü, tamamiyle orijinal şahsiyetlerden kurulmuş bir ce-

miyet için — eğer böyle bir cemiyet mümkünse — doğru olurdu. İnsan cemiyetlerinde hem ferd, hem cemiyet vardır ve insanlığın geleceği, bir yandan cemiyet hâdiselerini idare eden kanunların bilgisine bağlı olduğu gibi, bir yandan da insanların iyi niyetine bağlıdır.

H. Vehbi ERALP